

UN PUMNAL DIN EPOCA BRONZULUI DESCOPERIT LA PODURI (JUD. BACĂU)

ROXANA MUNTEANU, GHEORGHE DUMITROAIA

Articolul prezintă un **pumnal** provenind dintr-un context stratigrafic neclar de la Poduri-Dealul Ghindaru. După descrierea piesei – care este scurtă, cu lama triunghiulară și o placă de prindere rotunjită, înaltă, cu trei nituri – sunt enumerate câteva alte piese cu o formă asemănătoare sau lucrate dintr-un **aliaj argint-cupru**. Datarea propusă pentru piesa de la Poduri se încadrează în limitele **bronzului timpuriu/mijlociu**. Dat fiind faptul că piesele citate ca analogii provin în cea mai mare parte din contexte rituale sau funerare, autorii consideră drept o ipoteză valabilă ca și piesa de la Poduri să provină dintr-un context similar.

Piesa care face subiectul rândurilor de mai jos (fig. 1) a fost descoperită în anul 2002, în situl cu niveluri eneolitice și din epoca bronzului de la Poduri-Dealul Ghindaru (jud. Bacău)¹.

O primă mențiune a sa apare la scurt timp după descoperire, sub forma unei fișe de catalog², în care sunt avansate, sub semnul întrebării, ipoteze privind datarea și materialul din care este turnat obiectul. Stabilirea, printr-o analiză efectuată în 2008, a compoziției aliajului³, face însă necesară reluarea subiectului.

Contextul descoperirii

Cercetările sistematice din situl de pe terasa Tazlăului Sărat (fig. 2) s-au efectuat începând cu 1979, inițial prin trasarea unor secțiuni cu lățimea de 1–3 m, iar din 1984 prin deschiderea unei suprafețe mari – Caseta A, de 24 x 36 m. În perioada 1997–1999, cercetările au fost întrerupte, timp în care în suprafața de

¹ D. Monah, Gh. Dumitroaia, F. Monah, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola, *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis XIII, Piatra-Neamț, 2003 (cu bibliografia anterioară); Gh. Dumitroaia, R. Munteanu, C. Preoteasa, D. Garvăn, *Poduri-Dealul Ghindaru. Cercetările arheologice din Caseta C, 2005-2009*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis XXII, Piatra-Neamț, 2009.

² Monah *et alii*, *op. cit.*, p. 242–243, nr. cat. 377.

³ Analiză cu spectrometrul portabil X-MET 3000TX, efectuată de dr. Bogdan Constantinescu și Cătălina Păuna de la Institutul Național de Cercetare și Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei”, București-Măgurele, realizată prin amabilitatea dr. Anca Popescu, căreia îi mulțumim.

Compoziția metalului: lamă: Ag 65,7%; Cu 31,9%; Au 0,5%; Fe 0,4%; As 0,008%; Pb 0,02%. Nit 1: Ag 55,3%; Cu 41,5%; Au 0,5 %; Fe 0,5%; As 0,16%; Pb 0,04%. Nit 2: Ag 65,4%; Cu 31,9%; Au 0,6 %; Fe 0,6%; As 0,36%; Pb 0,04%. Nit 3: Ag 71,1%; Cu 26,5%; Au 0,7 %; Fe 0,5%; As 0,15%; Pb 0,02%.

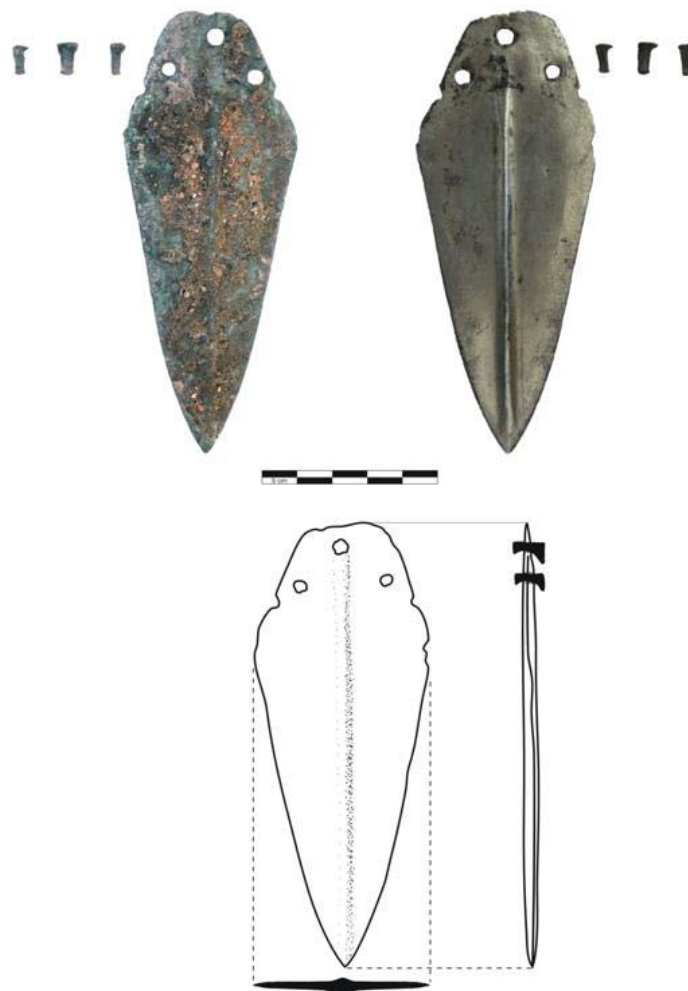


Fig. 1. Pumnalul de la Poduri – Dealul Ghindaru.

lucru și în zona imediat învecinată acesteia spre est, căutătorii de comori au săpat trei gropi de dimensiuni mari. După reluarea cercetărilor sistematice în anul 2000, suprafețele investigate au fost extinse, astfel ca deranjamentele produse în anii anteriori să fie incluse în limitele zonei cercetate. A doua groapă de braconaj, care tăia depunerile antropice până în nivelul Cucuteni A2, a fost golită în anul 2002. Aceasta conținea în umplutură ceramică eneolitică fragmentară, un fragment de toartă Jigodin, cu decor șnurat (fig. 3/1) și piesa de metal prezentată. Merită menționat că la distanță destul de mică de locul descoperirii piesei au fost identificate în anii 2000–2002 mai multe fragmente ceramice aparținând epocii bronzului – torți tubulare cu marginile îngroșate, ceramică decorată în maniera

specifică bronzului timpuriu (fig. 3/2–7, 9) sau fragmente de vase Costișa, ornamentate cu triunghiuri cu câmpul hașurat (fig. 3/8). Tot din apropiere, de deasupra unei locuințe Cucuteni B, provine și un fragment dintr-un obiect nedeterminat, modelat din tablă de cupru⁴.

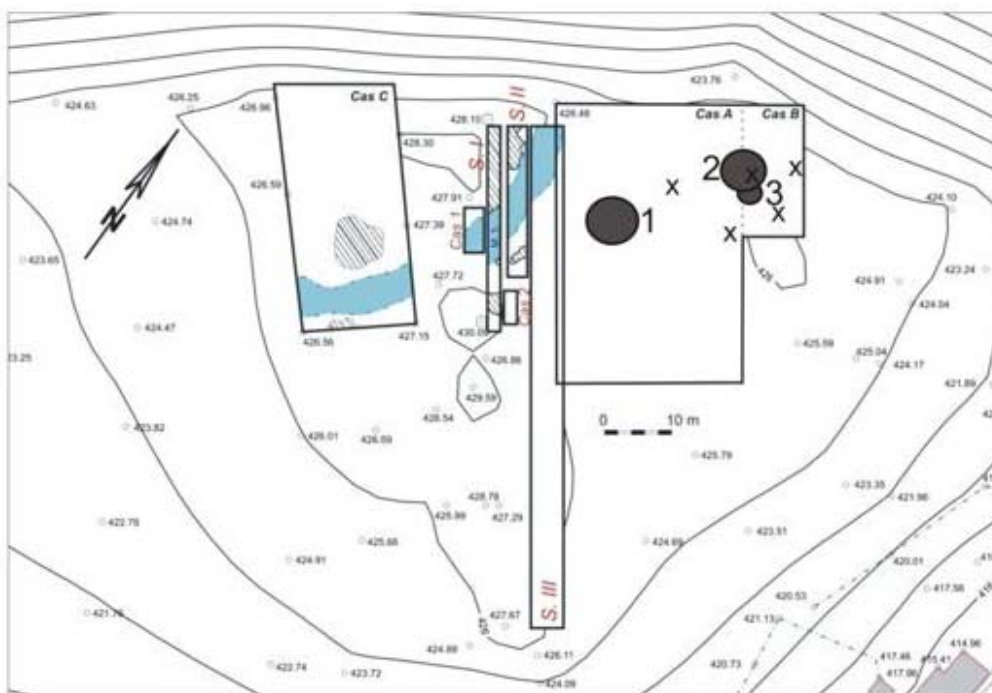


Fig. 2. Planul săpăturilor sistematice de la Poduri – Dealul Ghindaru:
1–3: gropi de braconaj; x: locul de descoperire al materialelor ilustrate la fig. 3.

În ceea ce privește stratigrafia sitului și vestigiile aparținând epocii bronzului⁵, amintim că încă în anii 1979–1980 și 2005–2007 au fost cercetate aici segmente dintr-o structură de mari dimensiuni, constând dintr-un șanț cu traseu actualmente semicircular (presupunându-se că partea de nord a structurii circulare inițiale a fost distrusă, în urma erodării terasei). Deasupra umpluturii șanțului, suprapunând perfect traseul acestuia, se afla o structură formată din bolovani de

⁴ Piesa are în compoziție cca 3% Ag. Analizele au fost efectuate de către Gh. Niculescu, E. Oberländer-Târnoveanu, M. Florea și A. Țârlea, în cadrul programului ROMARCHAEOMET, în iulie 2009. S-au făcut două măsurători pe piesa necurățată, iar rezultatele sunt următoarele: Cu 95.35%; Ag 3.17%; Pb 1.38%; Fe 0.09%; Ni – urme; As – urme; Bi – urme (prima măsurătoare); Cu 95.20%; Ag 3.06%; Pb 1.54%; Fe 0.11%; Ni 0.08%; As – urme; Bi – urme (cea de-a doua).

⁵ R. Munteanu, Gh. Dumitroaia, *Bronze Age Discoveries at Poduri, Bacău County*, în G. Bodi (ed.), *In medias res praeistoriae. Miscellanea in honorem annos LXV peragentis Professoris Dan Monah oblata*, Iași, 2009, p. 337–349.

râu, printre pietre fiind descoperit în 1979 un mormânt de incinerare, cu resturile cinerare depuse într-un vas cu decor specific culturii Costișa⁶. Șanțul și structura de pietre de deasupra se datează, pe baza ceramicii, în limitele culturilor Jigodin, Costișa și Monteoru (Ic3), fără ca, deocamdată, să putem stabili o atribuire culturală mai nuanțată pentru activitățile umane care au avut ca rezultat crearea structurilor menționate mai sus.

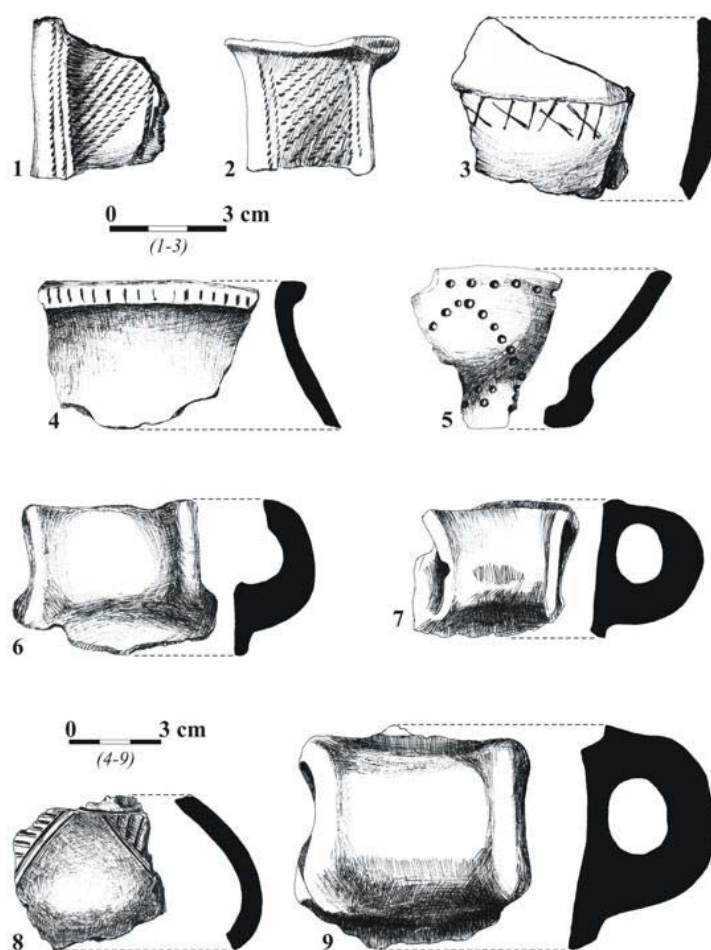


Fig. 3. Fragmente ceramice descoperite în groapa de braconaj nr. 2 (1) și în apropierea acesteia (2-9).

În afara acestor amenajări a mai fost atribuit epocii bronzului (culturii Costișa) un complex constituit din mai multe vase, identificat la cca 30 m distanță

⁶ D. Monah, S. Antonescu, A. Bujor, *Materiale* 14, 1980, p. 87; Gh. Dumitroaia, în V. Cavruc, Gh. Dumitroaia (ed.), *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România*, Piatra-Neamț, 2001, p. 42.

spre est de structura de pietre și aproximativ aceeași distanță sud față de locul descoperirii pumnalului și considerat a reprezenta resturile unei construcții ușoare (o colibă), precum și mai multe fragmente de vase, descoperite la adâncimi mici în toate suprafețele investigate⁷.

Descrierea piesei

Pumnalul are lama triunghiulară cu o ușoară arcuire a tășurilor spre vârf. Are o nervură mediană pronunțată, ușor lățită spre extremități, umărul rotunjit, reprezentând punctul maximei lățimi și placa de prindere rotunjită, înaltă, cu o mică gătuire simetrică în punctul de racord cu umărul. Marginea plăcii de prindere prezintă o foarte ușoară asimetrie, care se poate datora și stării de conservare. Tășul, dublu, este mai subțire decât corpul piesei și prezintă doar o mică știrbitură pe una din laturi, spre baza lamei. Dimensiuni: lungimea totală = 11,6 cm; lungimea lamei = 9,5 cm; lățimea = 4,5 cm; greutatea = 44,5 g. Piesa a fost turnată într-un tipar bivalv, dintr-un aliaj conținând în principal argint și cupru, fiind îngrijit lucrată.

În momentul descoperirii, de cele trei găuri de fixare a mânerului erau încă atașate niturile, care au secțiuni transversală rectangulară și lungimea maximă de 0,7 cm. Obiectul era acoperit de o patină de culoare verde, de care erau sudate, pe una din fețe, pietricele ce formau pe alocuri un strat aproape compact. După curățarea acestei patine s-a constatat că piesa are culoarea metalului alb, cu mici porțiuni înnegrite. Pe una din fețe, în special, aceste pete negricioase delimitează marginea semicirculară a mânerului care a completat odinioară această armă⁸.

Turnată dintr-un aliaj în care argintul este prevalent, această armă se încadrează în categoria pieselor de prestigiu sau se circumscrie sferei cultului.

La nivelul documentării actuale, lama de pumnal de la Poduri constituie un unicat – atât prin formă, cât și prin metalul din care este lucrată – pentru preistoria spațiului de la est de Carpați. De asemenea, considerăm că aceasta nu este de producție locală.

Data fiind poziția sa stratigrafică incertă și stratigrafia stațiunii de la Poduri, pentru corecta încadrare a piesei am căutat cele mai apropiate analogii, care să indice perioada de timp în care se încadrează și mediul de proveniență.

În acest sens, am luat în considerare și posibilitatea ca pumnalul să aparțină unuia dintre nivelurile eneolitice de pe *tell*. Cele mai timpurii obiecte din această categorie⁹ nu coboară în timp mai devreme de etapa Cucuteni A sau A–B (pentru tipul Bodroghkeresztúr, de exemplu)¹⁰ sau B (pentru tipul

⁷ Munteanu, Dumitroaia, *op. cit.*, p. 338–339.

⁸ Urma mânerului, probabil din lemn, era vizibilă și înainte de curățarea piesei, patina verde având o nuanță mai deschisă în porțiunea respectivă.

⁹ I. Mareș, *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României*, Suceava, 2002, p. 117–119.

¹⁰ I. Vajsov, *PZ 68*, 1993, 1, p. 103–145.

Cucuteni¹¹). Pumnalele eneolitice sunt de obicei de formă romboidală sau elipsoidală, mai rar triunghiulare. Grupa tipologică cea mai apropiată de forma piesei de la Poduri este cea Cucuteni, cu deosebirea că nervura mediană a lamelor de acest tip este vag vizibilă, iar secțiunea transversală este romboidală, placa de prindere fiind cu sau fără nituri pentru mâner¹².

În literatura referitoare la epoca bronzului nu am întâlnit până acum o piesă identică¹³. Prezentăm în continuare câteva situații în care apar arme apropiate ca formă – având lama scurtă, triunghiulară, nervură mediană și/sau nituri de fixare a mânerului.

Din inventarul mormântului de la Apa Sărată, aparținând orizontului mormintelor în cistă, din Bronzul Timpuriu II (după sistemul cronologic al lui P. Roman¹⁴), provine și o lamă de pumnal triunghiulară, cu nervură mediană pronunțată, care păstrează doar două dintre orificiile niturilor¹⁵. Aceluiași orizont cultural îi aparțin și complexe funerare de la Malul cu Flori¹⁶ și Homorâciu¹⁷, în inventarul cărora s-a aflat, de asemenea, câte un pumnal. Dacă pentru piesa de la Malul cu Flori există o simplă mențiune, care o apropie de cea de la Apa Sărată, în privința lamei de pumnal de la Homorâciu remarcăm că aceasta aparține unui tip ușor diferit, la care nervura mediană se lărgeste spre mâner, în forma literei V.

Pumnale cu lama triunghiulară, cu nervură mediană și cu mânerul fixat cu nituri apar mai frecvent în medii culturale din Europa Centrală pe parcursul epocii bronzului¹⁸. B. Hänsel, cartând descoperirile de pumnale cu forme apropiate din bazinul Dunării mijlocii, le urmărește până în perioada târzie a epocii bronzului (SD I, potrivit sistemului său cronologic)¹⁹. Ceva mai recent, I. Bogdanović le consideră ca reprezentând o etapă de evoluție specifică perioadelor Bronz A1 și A2 Reinecke, în încercarea de a obține arma ideală pentru străpuns²⁰.

¹¹ Mareș, *op. cit.*, p. 117. O lamă de pumnal recent descoperită într-o locuință Cucuteni B de la Poduri se încadrează în același tip, având lama romboidală, scurtă, fără nituri de prindere – Dumitroaia, Munteanu, Preoteasa, Garvăn, *op. cit.*, p. 99, nr. cat. 181.

¹² *Ibidem*; I. Matuschik, *Kupferfunde und Metallurgie-Belege, zugleich ein Beitrag zur Geschichte der Kupferzeitlichen Dolche Mittel-, Ost- und Sudosteuropas*, în M. Mainberger, *Das Moordorf von Reute. Archäologische Untersuchungen in der jungneolithischen Siedlung Reute-Schorrenried*, Staufen, 1998, p. 221–229.

¹³ Care să aibă aceeași formă – în special în ceea ce privește placa de prindere, cu acea mică șanțuire la bază – și care să fie turnată dintr-un aliaj în care argintul și cuprul să se găsească în aceleași proporții ca și în cazul piesei de la Poduri.

¹⁴ P. Roman, *SCIIVA* 37, 1986, 1, p. 31–33.

¹⁵ C. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomiței Superioare*, *BiblThr XX*, București, 1997, p. 142.

¹⁶ *Ibidem*, p. 224.

¹⁷ A. Frînculeasa, *Valachia* 18, 2005, p. 72–76.

¹⁸ Vezi, spre exemplu, J. Vladár, *Die Dolche in der Slovakei*, PBF VI, 3, München, 1974.

¹⁹ B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der Mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*, I, Bonn, 1968, p. 47.

²⁰ I. D. Bogdanović, *The Early to Middle Bronze Age Transition from the Aspect of Metal Objects Manufacture*, în N. Tasić (ed.), *The Yugoslav Danube Basin and the Neighbouring Regions in the 2nd Millenium B.C.*, Belgrad-Vršac, 1996, p. 112.

Pumnale cu lama triunghiulară sunt redată și în cazul unor reprezentări de arme, cum sunt cele de la Nucu (jud. Buzău) sau de la Dunaújváros (Ungaria). Pe pereții grotei *Fundul Peșterii* de la Nucu sunt redată mai multe pumnale cu lama triunghiulară, posibil asemănătoare cu piesa de la Poduri; peștera amintită se află în areal Monteoru, iar reprezentările citate trebuie puse, cel mai probabil, în legătură cu această cultură²¹. La Dunaújváros-Koszider, pe un fragment de vas, care provine, după toate probabilitățile, dintr-un mormânt de incinerare aparținând culturii Vatyá apare o reprezentare a unui pumnal cu nervură mediană și cu trei nituri care fixează mânerul²². Trebuie specificat că atât în reprezentările de la Nucu, cât și cea de pe vasul de la Dunaújváros sunt redată piese întregi, la care placa de prindere este acoperită de mâner, astfel că nu se poate spune dacă acestea sunt identice cu arma de la Poduri sau nu.

În ceea ce privește aliajul din care au fost turnate atât lama pumnalului, cât și niturile²³, acesta nu apare menționat cu aceleași elemente și în aceleași proporții pentru nici o altă armă din eneolitic sau epoca bronzului de pe teritoriul actual al României²⁴. Din punct de vedere geografic, cele mai apropiate artefacte turnate dintr-un aliaj de argint și cupru rămân toporul de la Mala Gruda²⁵, pumnalul și un vârf de lance din tezaurul de la Borodino²⁶.

În afara acestora, sunt semnalate câteva piese de argint²⁷, printre care un idol *en violon* dintr-un nivel eneolitic de la Trușești²⁸, inele de buclă datate în eneoliticul final/bronzul timpuriu, descoperite în morminte tumulare din zona de stepă, de la Dunărea inferioară și mijlocie²⁹, două obiecte de podoabă din locul de cult de la Oarța de Sus³⁰ și o piesă dintr-un mormânt Monteoru târziu³¹.

²¹ V. Sârbu, *Un proiect de cercetare în derulare – „Probleme cheie ale istoriei vechi pe valea Buzăului”*: rezultate și perspective, comunicare prezentată la Sesiunea Științifică Anuală a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, 27–28 noiembrie 2009.

²² T. Kovács, *FolArch* 24, 1973, p. 10–11.

²³ B. Constantinescu, F. Constantin, C. Păuna, A.D. Popescu, D. Stan, *Considerații privind proveniența pumnalului de la Poduri plecând de la datele sale compoziționale*, în acest volum.

²⁴ O excepție de care ținem seama o constituie topoarele de argint din depozitul de la Perșinari, pentru care analiza elementală indică un aliaj conținând în principal argint și aur (<http://www.arheomet.ro/materiale/rapoarte/raport-faza5.html>) și care sunt mai târziu decât pumnalul de la Poduri – A. Vulpe, *Tezaurul de la Perșinari. O nouă prezentare*, CCDJ 15, 1997, p. 265–301.

²⁵ M. Primas, *Velika Gruda I. Hügelgraber des frühen 3. Jahrtausends v. Chr. in Adriagebiet – Velika Gruda, Mala Gruda und ihr Kontext*, UPA 32, 1996, p. 105–109.

²⁶ La care argintul constituie metalul principal, iar cuprul este între 1 și 10% – E. Kaiser, *Der Hort von Borodino. Kritische Anmerkungen zu einem berühmtem bronzezeitlichen Schathfund aus dem nordwestlichen Schwaezmeergebiet*, UPA 44, 1997, p. 15–18.

²⁷ Pentru care nu se specifică compoziția.

²⁸ „Din metal alb, eventual din cupru argintat sau argint” – M. Petrescu-Dîmbovița, *Plastica*, în M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A.C. Florescu, *Trușești. Monografie arheologică*, Iași, 1999, p. 521.

²⁹ B. Jovanović, *Journal of Indo-European Studies* 21, 1993, 3–4, p. 207–209. I. Motzoi-Chicideanu, Gh. Olteanu, *SCIVA* 51, 2000, 1–2, p. 55–57.

³⁰ C. Kacsó, *Dacia*, N.S. 31, 1987, p. 69.

³¹ Vulpe, *op. cit.*, p. 274.

În spații mai îndepărtate apar citate pumnale de argint, provenind tot din contexte funerare – Nalčik (Kuban), un mormânt Maikop, datat în a doua jumătate a mileniului al IV-lea a.Chr.; Kumasa (Creta), mormânt din perioada Minoicului timpuriu II – sau descoperiri izolate: Galania Kharakia (Creta) din Minoicului timpuriu III – Minoicului mijlociu I³².

În Anatolia, în mormântul regal de la Arslantepe au fost descoperite 28 de obiecte – brățări, inele, diademe și un pumnal – lucrate dintr-un aliaj conținând în principal cupru și argint³³, care, datorită compoziției, au fost interpretate ca reprezentând bunuri turnate special pentru a fi depuse într-un context funerar. Autorii studiului despre piesele de la Arslantepe enumără și alte descoperiri din aliaj de argint și cupru, din Caucaz până în Egipt, turnate dintr-un aliaj conținând aceste metale în proporții diferite și datând din mileniul al IV-lea până spre 1300 BC³⁴.

Exemplele prezente în literatură referitoare la obiecte de argint sau din aliaje de cupru-argint se concentrează, așadar, spre a doua jumătate a mileniului al III-lea a.Chr.³⁵, fără a fi excluse din contexte mai târzii.

Se constată că de cele mai multe ori piesele lucrate din argint sau din aliaje argint-cupru provin din contexte funerare, mai rar din depozite. Fără a face o statistică, aceeași observație se poate face și referitor la pumnalele cu lama scurtă, triunghiulară, din cupru, cupru cu arsen sau bronz.

În ceea ce privește piesa prezentată aici, descoperirea sa în poziție secundară a însemnat pierderea unui pachet de informații despre modul și motivul depunerii. Totuși, nu lipsit de importanță ni se pare faptul că la momentul în care pumnalul ajunge în pământ, pe terasa Tazlăului Sărat funcționa, cel mai probabil, un loc de cult pentru care, cel puțin pentru intervalul de timp corespunzător culturii Costișa, îi sunt demonstrate și valențele de spațiu funerar. Prin prisma acestui fapt și ținând cont de compoziția metalului, considerăm pumnalul de la Poduri o armă cu valoare simbolică.

A BRONZE AGE DAGGER FROM PODURI (BACĂU COUNTY)

ABSTRACT

The article presents a **dagger** recovered in an uncertain stratigraphic context from Poduri-“Dealul Ghindaru”, a site from Eastern Romania with Chalcolithic and **Bronze Age** levels. After the

³² S. Hansen, *Waffen aus Gold und Silber während des 3. und frühen 2. Jahrtausends v. Chr. in Europa und Vorderasien*, în H. Born, S. Hansen, *Helme und Waffen der Bronzezeit*, Sammlung Axel Guttman 9, Mainz, 2001, p. 37.

³³ A. Hauptmann, A. Palmieri, *Metal Production in the Eastern Mediterranean at the Transition of the 4th/3rd Millennium: Case Studies from Arslantepe*, în Ü. Yalçin (ed.), *Anatolian Metal I*, Der Anschnitt 13, 2000, p. 76–79.

³⁴ *Ibidem*, p. 77.

³⁵ M. Primas, *Gold and silver during the 3rd Mill. Cal. B.C.*, în G. Morteani, J.P. Northover (eds.), *Prehistoric Gold in Europe. Mines, Metallurgy and Manufacture*, Dordrecht, 1995, p. 80–88.

description of the artefact – short, triangular shape, with a rounded plate with three rivets – there are presented few other pieces of similar shape or cast from an alloy containing mainly silver and copper.

The artefact dates from the Early or Middle Bronze Age.

The authors suggest that, due to the fact that other **silver-copper pieces** and triangular daggers were discovered in funeral or ritual context, it is possible that the dagger found at Poduri might originate from a similar destroyed context.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. The dagger from Poduri – *Dealul Ghindaru*.

Fig. 2. The plan of the systematic researches from Poduri – *Dealul Ghindaru*: 1–3: poaching pits; x: the place where the ceramic materials from fig. 3 were discovered.

Fig. 3. Shards from the poaching pit no 2 (1) and from the near vicinity (2–9).

Abrevieri

AIIC	Anuarul Institutului de Istorie, Cluj
AJA	American Journal of Archaeology, Boston
ArchKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iași
BayerVbl	Bayerische Vorgeschichtsblätter, München
BMJV	Buletinul Muzeului Județean Vlașca, Giurgiu
CAH	Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapesta
CCA	Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
CAB	Cercetări Arheologice în București
CCDJ	Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
CRAI	Comptes-Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris
EAIVR	<i>Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României</i> , sub red. C. Preda, București, 1994
Materiale	Materiale și Cercetări Arheologice, București
MemAnt	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
OxfJA	Oxford Journal of Archaeology
PAS	Prähistorische Archäologie Südosteuropas, Berlin
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München
PMMB	Publicațiile Muzeului Municipal București, București
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Berlin
RA	Revue Archéologique, Paris
SCIV(A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București
SP	Studii de Preistorie, București
TD	Thraco-Dacica, București
UPA	Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Berlin
VAHD	Vjesnik za Arheologiju i Historiju Dalmatinsku, Split
ZborRadBeograd	Zbornik Radova Vizantinoški Institut, Belgrad

